



Підюков Петро Павлович –
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України;



Конюшенко Яна Юріївна –
кандидат юридичних наук

АГЕНТУРНІ ОПЕРАЦІЇ ЯК РІЗНОВИД НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ НОВИМ КПК УКРАЇНИ, ТА ЇХ НОРМАТИВНО- ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Розглянуто актуальні проблеми агентурних операцій як різновиду негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених новим Кримінальним процесуальним кодексом України, та їх нормативно-правової регламентації.

Ключові слова: агентурні операції; розшукова діяльність; оперативне впровадження; таємне розслідування.

Рассмотрены актуальные проблемы агентурных операций как разновидности негласных следственных (розыскных) действий,

предусмотренных новым Уголовным процессуальным кодексом Украины, и их нормативно-правовой регламентации.

Ключевые слова: агентурные операции; оперативно-розыскная деятельность; оперативное внедрение; тайное расследование.

In the article the issues of the day of org. principles of service operations are considered in secret operatively search realization in Ukraine and to experience of the internationally legal adjusting of collaboration of law enforcement authorities of the European countries in relation to their leadthrough.

Keywords: secret-service operations; operatively search activity; operative introduction; secret investigation.]

Агентурні операції як різновид негласної оперативно-розшукової діяльності досліджувалися під тим чи іншим кутом у працях багатьох учених у галузі кримінального процесу та ОРД, забезпечення національної і державної безпеки України та ін. Найбільш вагому цінність серед них мають наукові здобутки С. Г. Гордієнка, В. В. Крутова, Д. Й. Никифорчука, М. А. Погорецького, І. В. Сервецького, Л. Д. Удалової, С. М. Стахівського, О. М. Юрченка та ін. авторів.

Деякі з них протягом уже тривалого часу справедливо звертали увагу на те, що як у міжнародно-правовому просторі, так і в національному законодавстві Європейських країн (у тому числі України) вживається різна термінологія щодо визначення поняття негласної діяльності працівника правоохоронного органу (чи іншого його представника), який здійснює негласне оперативно-розшукове провадження під прикриттям або як вигадана особа. Найчастіше для цього використовують такі терміни, як «таємне розслідування», «оперативне впровадження», «секретне розслідування», «агентурна операція», «входження (або проникнення) у злочинну групу» та ін.

Так, за законодавством про оперативну-розшукову діяльність Азербайджану (п. 16 ст. 10 Закону Азербайджанської республіки «Про оперативну-розшукову діяльність») від 28 жовтня 1999 р. [1], Білорусі (п. 13 ст. 11 Закону Республіки Білорусь «Про оперативну-розшукову діяльність») від 9 липня 1999 р. [2, с. 136], Грузії (п. к ст.7 Закону Грузії «Про оперативну-розшукову діяльність») від 30 квітня 1999 р. [2, с. 181], Молдови (п. р ст. 6 Закону Республіки Молдова «Про оперативну-розшукову діяльність») від 12 квітня 1994 р. [2, с. 308], Російської Федерації (п. 12 ст. 6 Федерального Закону РФ «Про оперативну-розшукову діяльність») від 12 серпня 1995 р. [2, с. 338] та деяких інших країн зазначений різновид оперативно-розшукового заходу іменується «оперативним впровадженням», Казахстану (ч. 2 ст. 11 Закону Республіки Казахстан «Про оперативну-розшукову діяльність») від 15 вересня 1994 р. [2, с. 224] – «впровадженням співробітників у злочинне середовище».

Ще до прийняття нового КПК України законодавство України про ОРД (п. 8 ч.1 ст. 8 Закон України «Про оперативну-розшукову діяльність») [3] передбачало право оперативно-розшукових підрозділів здійснювати «проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітнічає з останнім, із

збереженням в таємниці достовірних даних щодо її особистості, а також використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів.

Як ученими, так і практиками вносилися численні пропозиції, по-перше, уніфікувати назву таких дій, здійснюваних по лінії оперативних підрозділів, по-друге, привести її у відповідність до міжнародно-правових норм та іменувати «конспіративними (зашифрованими) заходами» (чи «таємним розслідуванням») [4, с. 257–258] або «агентурними операціями» [5, с. 139–142]], розуміючи так заходи як «тривале або повторюване збирання інформації щодо конкретних осіб, кримінальних груп чи організованих злочинних угруповань або їх діяльності за допомогою проникнення працівника оперативного підрозділу чи під його контролем іншої особи у злочинне середовище під легендою прикриття, спрямоване на попередження, розкриття та розслідування тяжких і особливо тяжких злочинів, з приховуванням справжніх особистих даних та відомчої приналежності учасників негласного провадження, а також приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів». Пропонувалося закріпити поняття, а також порядок здійснення агентурних операцій (на підставі подання оперативного підрозділу, погодженого органами прокуратури, за рішенням суду) у кримінально-процесуальному законодавстві, законодавстві про ОРД та ін., ураховуючи міжнародний досвід, історичні етапи становлення й розвитку цієї інституції ОРД, увести її в процесуальний режим тощо [6, с. 48].

Загальновідомо, що уперше міжнародно-правове закріплення поняття агентурної операції було здійснено 1988 р. у Конвенції ООН про боротьбу проти наркотичних засобів та психотропних речовин, а згодом – у ст. 23 Конвенції про взаємну допомогу між митними органами Європейського Союзу (1988 р.) та ст. 14 Конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах між державами – членами Європейського Союзу (2000 р.), ст. 19 Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах (2001 р.), ст. 20 Конвенції ООН проти транснаціональної злочинності (ратифікована Законом України від 4 лютого 2004 р.), ст. 50 Конвенції ООН проти корупції (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 р.). І станом нині як термінологія, так і практика проведення агентурних операцій відома законодавству багатьох держав-членів Європейського Союзу (Мальти, Португалії, Словенії, Угорщини, Фінляндії, Чехії, Швейцарії) й широко використовується правоохоронними органами цих країн.

Проте у новому КПК України (ст. 272) такі дії отримали назву «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації». Як зазначено у цій нормі (ч. 1 ст. 272), під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів можуть бути отримані відомості, речі та документи, які мають значення для досудового розслідування, особою, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації, або є учасником указаної групи чи організації, який на конфіденційній основі співпрацює з органами досудового розслідування. Аналогічну назву

закріплено і в п. 8 ч. 1 ст. 8 Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у редакції, що відповідає чинному кримінальному процесуальному законодавству: «Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності при наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав надається право: ...8) виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України» [7, с. 17 (додатку)].

Щодо порядку виконання такої негласної слідчої (розшукової) дії, ч. 2 ст. 272 КПК України передбачає, що вона здійснюється «на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу розслідування, або постанови прокурора із збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу».

Згідно з новою редакцією ч. 2 ст. 8 Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (яку теж наведено відповідно до нового КПК України), прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником з повідомленням про прийняте рішення прокурора.

На нашу думку, що агентурні операції (виконання спеціального завдання) з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації мають проводитись, як правило, за рішенням суду, хоча б тому, що їх наслідком може бути заподіяння працівником оперативного підрозділу шкоди охоронюваним законом правам і свободам людини, інтересам держави, навіть в умовах професійного ризику, необхідної оборони чи крайньої необхідності.

Варто зазначити і те, що згаданий вище Другий додатковий протокол станом на кінець минулого року був підписаний 38 державами (з 46), а ратифікований – лише 18 країнами. Україна також підписала цей міжнародний договір ще 2001 р., але до цього часу не ратифікувала його.

Отже, з огляду на викладене, було б, на наш погляд, доцільним: 1. Забезпечити невідкладну ратифікацію Україною Другого додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу в кримінальних справах. 2. Унести відповідні зміни до чинного законодавства, у тому числі нового КПК України і законодавства про ОРД та ін., з приведенням їх норм до міжнародно-правових вимог із досліджуваного питання.

Уважаємо також доцільним (зважаючи на міжнародний рівень конференції, що проводиться в НАВС) рекомендувати внесення відповідних змін до законодавства про ОРД законодавчим органам країн-членів СНД (Грузії, Казахстану та ін.), передбачивши при цьому можливість проведення агентурних операцій не тільки негласним співробітниками (працівниками оперативного підрозділу), а й іншими особами, які перебувають на зв'язку і співробітничать з останніми.

Цілком зрозуміло, що для виконання поставленого такої особі працівником оперативного підрозділу завдання, яке належить виконувати

в рамках агентурної операції, ця особа має знаходитись у трудових, цивільно-правових та інших відносинах з оперативними підрозділом, що повинні ґрунтуватися і обумовлюватись у відповідних двосторонніх угодах (контрактах) між ними. Причому, це може бути не тільки учасник організаційної групи чи злочинної організації (ч. 1 ст. 272 КПК України), а й навіть учасник організованого злочинного формування.

Відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. [8], здійснюючи боротьбу з організованою злочинністю, спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю органів внутрішніх справ і Служба безпеки України мають право, якщо інших заходів для розкриття організованої злочинності та притягнення інших до відповідальності недостатньо, використовувати штатних і нештатних негласних співробітників, які вводяться під легендою прикриття в організовані злочинні угруповання (ст. 13), з цією ж метою можуть залучатися до співробітництва в порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України й учасники організованих злочинних угруповань (нова редакція ч. 1 ст. 14) [7, с. 34 (додатку)].

Наприкінці слід підкреслити, що введення штатного негласного оперативного працівника або іншої особи у злочинне середовище потребує серйозної і ретельної підготовки, яка вимагає проведення, наприклад, таких організаційних заходів, як ретельний добір і підготовка кандидата, його легендування і впровадження у злочинну групу чи організацію, управління і контроль за його діяльністю, матеріальне й технічне забезпечення агентурної операції, шляхи адаптації особи до життя у звичайних умовах після її завершення [9, с. 688]. Уважаємо, що зазначені заходи слід детально розробити, виклавши їх у типовій методиці проведення агентурних операцій, яка повинна мати нормативне закріплення у відповідній міжвідомчій Інструкції Генеральної прокуратури України, СБУ та МВС України.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що процес імплементації нового Кримінального процесуального кодексу України, що активно відбувається в країні, наочно демонструє і свідчить усьому світу не тільки про ґрунтовні зміни в українській правовій системі, до яких прагне і наше суспільство, а й про всебічний та всеохоплюючий процес модернізації відносин між громадянином і державою [10]. Отже, дуже важливо, щоб норми, які він містить, максимально відповідали вимогам міжнародного законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сборник законодательных актов Азербайджанской Республики. – 1999. – № 11. – Ст. 612.
2. Оперативно-розшукова діяльність та додержання таємниці в країнах СНД : зб. законів про оперативно-розшукову діяльність та державну таємницю / уклад. : Кириченко О. В., Зубач І. М., Новіков О. В., Білий А. В. – К. : Центр навч. л-ри, 2008. – 464 с.

3. Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303 (з подальшими змінами).
4. Сервецький І. В. Науково-практичний коментар. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність». – 3-тє вид. доп. / Сервецький І. В., Дашко В. А. – К., 2006. – 4000 с.
5. Підюков П. Роль і місце негласного провадження у кримінально-процесуальному доказуванні / П. Підюков, Я. Конюшенко // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 3 (15). – С. 133–143.
6. Підюков П. П. Організаційно-правові засади проведення агентурних операцій у негласному оперативно-розшуковому провадженні в Україні та за кордоном / П. П. Підюков, Я. Ю. Конюшенко, О. В. Камінська // Наука і правоохорона. – 2012. – № 1. – С. 47–52.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України»: чинне законодавство з 19 листоп. 2012 р. : (офіц. текст). – К. : Паливода А.В., 2012. – 382 с. – (Кодекси України).
8. Відомості Верховної Ради України – 1993. – № 35. – Ст. 359.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : [у 2 т. Т. 1] / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
10. Янукович В. Ф. Новий Кримінальний процесуальний кодекс забезпечує сучасні та дієві механізми боротьби зі злочинністю / В. Ф. Янукович // Іменем закону. – 15 листоп. 2012. – С. 3.